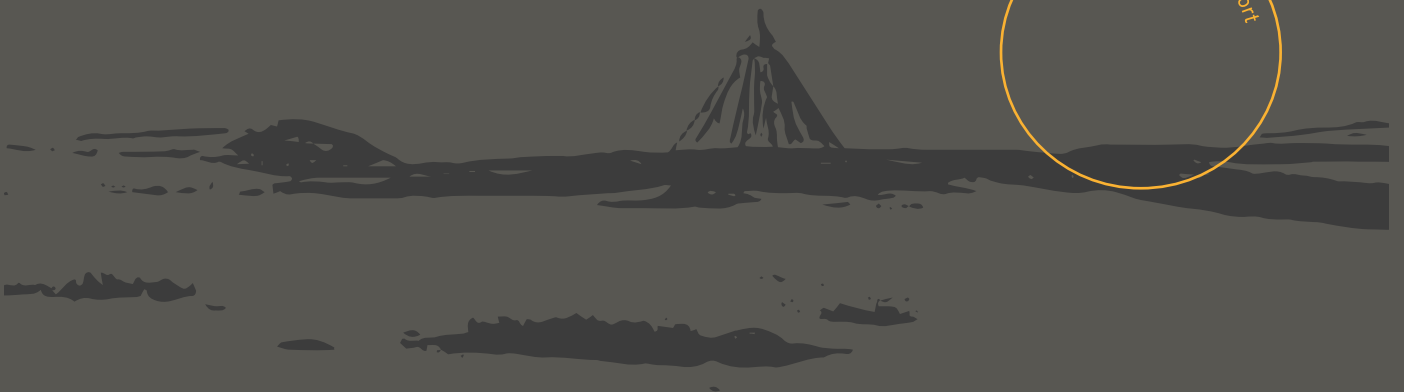

SÁMEDIGGI

Yhteiset arvot ja yleiset toimintaperiaatteet varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa ympäri Saamenmaan

Sisällys

1	Johdanto	2
2	Vahva saamelainen identiteetti	3
3	Varhaiskasvatuksen ja opetuksen arvopohja	4
4	Varhaiskasvatuksen ja opetuksen toimintaperiaatteet	3
5	Rajaton yhteistyö saamelaisessa varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa	5

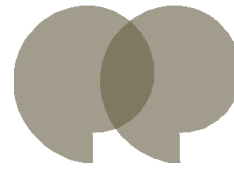
1 Johdanto

Syksyllä 2020 asetettiin työryhmä, jonka toimeksiantona oli havainnollistaa ja linjata yhteiset arvot ja yleiset toimintaperiaatteet varhaiskasvatukselle ja opetukselle ympäri Saamenmaan. Työryhmään kuuluivat Norjan puolelta Ylva Jannok Nutti (työryhmän puheenjohtaja), Synnøve Solbakken-Härkönen ja Lena Marie Farvelund Haddal; Suomen puolelta Anni Koivisto, Sammol Lukkari ja Berit-Ellen Juuso; Ruotsin puolelta Laila Stenberg. Työryhmä sai toimeksiantonsa Norjan puolen Saamelaiskäräjiltä sekä Saamelaiselta Parlamentaariselta Neuvostolta. Yhteiset arvot ja yleiset toimintaperiaatteet varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa ympäri Saamenmaan varmistavat sen, että varhaiskasvatusta ja opetusta koskevia valintoja ohjaa jaettu ymmärrys ihmisarvosta ja keskinäisestä kanssakäymisestä.

Koulujen ja päiväkotien tärkein tehtävä on antaa lapsille ja oppilaille valmiudet pärjätä saamelaisessa yhteiskunnassa ja myös sen ulkopuolella. Varhaiskasvatus ja opetus viittaavat opetukseen, jota lapset ja nuoret saavat varhaiskasvatuksesta perusopetuksen jälkeisiin jatko-opintoihin asti. Koko oppimispolun tulee vahvistaa saamelaislasten ja -oppilaiden oikeuksia varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa. Saamelaiset arvot, jotka liittyvät mm. luontoon, filosofiaan, kieleen, kulttuuriin, johtamiseen ja perinteisiin, ovat pedagogisen toiminnan lähtökohta.

Pohjoismaat ovat ratifioineet useita kansainvälisiä sopimuksia, jotka velvoittavat niitä huolehtimaan jokaisen lapsen hyvinvoinnista ja oppimisesta. Ihmisoikeuksiin kuuluva Lapsen oikeuksien sopimus antaa lapsille ja oppilaille erityistä suojaa. Maailmanlaajuiset alkuperäiskansaoikeudet ja ihmisoikeudet turvaavat lapsille ja oppilaille oikeuden saada varhaiskasvatusta ja opetusta omalla kielellään ja omasta kielestään ja kulttuuristaan yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa. Ihmisoikeuksien perustana on ihmisarvo, joka kuuluu jokaiselle riippumatta siitä, kuka hän on, mistä hän on kotoisin tai missä hän asuu.

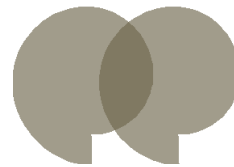
Tässä julistuksessa varhaiskasvatuksella viitataan Norjan puolella päivähoitoon (*barnehage*), Suomen puolella varhaiskasvatukseen ja Ruotsin puolella päivähoitoon (*förskola*). Opetuksella puolestaan tarkoitetaan perusopetusta ja sen jälkeistä lukio- ja ammatillista koulutusta. Julistus koskee varhaiskasvatusta ja opetusta, joka järjestetään saamen kielellä tai saamen kielessä tai liittyy saamen kieleen ja saamelaiseen kulttuuriin. Julistuksessa on saamelainen ja alkuperäiskansanäkökulma, jotka korostavat henkistä ja aineellista kulttuuriperintöä, kuten perinteistä osaamista.

*Dat ohppet galle buorre oahpa,
muhto ohppet dat ollu
joavdelasaid; ja dat lea maid,
ahte sis šaddá ollu láddelaš
luondu, ja sii šaddet buoremus
oahppanáiggi eret sámiid siste
ja de ohppet beare látteeallimii,
eai sámieallimii oppa eai
ollenge.*

(Turi, Johan, 1910)

2 Vahva saamelainen identiteetti

Vahva identiteetti rakentaa pohjan elämässä pärjäämiselle ja yhdessäololle sekä oman kansan että muidenkin kansojen kanssa. Oman identiteetin rakentaminen on tärkeää kaikille lapsille ja nuorille. Heidän tulee saada kasvaa osaksi monikulttuurista yhteisöä ja tilaa kehittyä omien arvojensa mukaisesti.

Saamenmaalla lapset, oppilaat, perheet, suvut ja kansa ovat yhdenvertaisia. Varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa tulee lisäksi huomioida, että saamelaisyhteisössä perheellä ja suvulla on lasten ja oppilaiden elämässä keskeinen rooli. Saamelaisen ajattelutavan mukaan suku on avainasemassa esimerkiksi perinteisen osaamisenⁱⁱ opettamisessa.

Saamelaisessa varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa jokaisen lapsen ja oppilaan tulee tuntee olevansa tärkeä, ja että hänet otetaan tosissaan. Jokaisella on oikeus tuntee olonsa turvallisesti ja ajatella, uskoa ja ilmaista mielipiteensä vapaasti. Saamelaisessa varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa lasten ja oppilaiden ainutlaatuisuus ja moninaisuus tunnustetaan ja niitä arvostetaan. Minkäänlainen syrjintä, kuten pilkkaaminen, ulkopuolelle jättäminen tai fyysinen tai psyykinen vahingoittaminen ei ole hyväksyttyä.

Saamelaislapsilla ja -oppilailla on asuinpaikasta riippumatta oikeus vahvaan saamelaiseen identiteettiin. Saamelainen identiteetti tarkoittaa kuulumista saamelaiseen yhteisöön ja yhteisöihin. Opetus saamen kielessä ja saamen kielellä vahvistavat lasten ja oppilaiden identiteettiä. Saamelaisten sisältöjen ja perinteiden tulee olla mukana varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa. Saamelaislasten ja -oppilaiden tulee saada tukea, jotta he tuntevat olonsa turvallisesti, jotta he voivat olla ylpeitä omasta saamelaisuudestaan ja taustastaan ja jotta heillä on varmuutta, intoa ja rohkeutta päättää omasta elämästään.

Identiteettiä rakentavat ja vahvistavat saamelainen kulttuuri, saamen kieli ja oman kansan historia. Koska saamelaiset asuvat eri valtioiden alueella, näitä tekijöitä ei aina aseteta varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa etusijalle. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee luoda turvallisuutta ja siten vahvistaa saamelaisen identiteetin rakentumista.

*Giitu Sámi čáppa guovllus
Giitu ráhkis álbmogis
oappáin, vieljain,
giitu fulkkiin
ustibiin ja apmasiin*

*Giddačuovggain deavdde
váimmu láđisvuodain,
litna mielain*

*(Áillohaš: Jus gazza-bihtár
bohkosivččii)*

3 Varhaiskasvatuksen ja opetuksen arvopohja

Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee perustua saamelaiseen perinteiseen oppimiseen sekä osaamiseen, ja myös soveltaa niitä omassa toiminnassaan. Varhaiskasvatuksen ja koulujen kaiken toiminnan tulee perustua meidän yhteisiin arvoihimme. Arvopohja kuvaa sitä, mitkä saamelaiset arvot ovat meille tärkeitä, jotta säilymme ja kehitymme kansana. Valitut arvot kuvastavat saamelaisten nykytilaa ja haasteita.

3.1 Elää ihmisiksi

Saamelaisyhteisöissä monet ovat havainneet, että vanhemmat, isovanhemmat ja muut aikuiset opettavat elämään ihmisiksiⁱⁱⁱ. Tämä on myös saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen arvojen, eettisten ja moraalisten valintojen lähtökohta. Eettisten pulmien tunnistaminen ja ratkominen, eli mikä on oikein ja mikä väärin, rakentaa lasten ja oppilaiden omatuntoa.

Saamelaisessa varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa tulee yhdessä pohtia mitä ihmisiksi eläminen tarkoittaa. Pohdinnan tuloksena varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa voidaan sopia yhteistyö- ja käyttäytymissäännöistä. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee antaa lapsille ja oppilaille valmiuksia ymmärtää itseään, muita ja maailmaa, luottaa omaan tulevaisuuteensa ja pärjäämiseensä sekä ohjata elinikäiseen oppimiseen. Varhaiskasvatuksen ja koulun on tärkeää osoittaa luottamusta lapsiin ja heidän oppimismahdollisuuksiinsa, sillä luottamus voi vaikuttaa oppimiseen.

3.2 Elää yhdessä

Saamelainen varhaiskasvatus ja opetus kouluissa ohjaavat, kasvattavat, neuvovat ja opettavat lapsia ja oppilaita elämään ihmisiksi.

Saamelaislapset ja -oppilaat oppivat elämään yhdessä muiden kanssa, elämään sovussa ja ottamaan huomioon myös muiden tarpeita, näkemyksiä ja ajatuksia. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen on oltava lapsille ja oppilaille turvallisia ympäristöjä, jotta he voivat ilmaista, ymmärtää ja käsitellä monenlaisia tunteita. Muiden ihmisten ajattelutapojen, tunteiden ja kokemusten ymmärtäminen muodostavat perustan empatialle ja ystävyydelle. Ystävyydellä tarkoitetaan sitä, että lapset ja oppilaat, opettajat ja muut koulun työntekijät suovat toisilleen hyvää, luottavat ja ovat rehellisiä toinen toisilleen. Saamelaislasten ja -oppilaiden tulisi huolehtia toisistaan kuin sisaruksistaan. Vanhemmat lapset ja oppilaat oppivat ottamaan vastuuta toimiessaan esimerkkinä nuoremmille lapsille ja oppilaille.

Saamelaisessa varhaiskasvatuksessa aikuiset jakavat ilot, surut ja vastuut yhdessä lasten kanssa. Lähtökohtana on ”me kaksi” ja ”me”, koska saamelaiseen kasvatukseen ja varhaiskasvatukseen sisältyy ajatus yhteistyöstä yksin toimimisen sijaan. Me yhdessä löydämme ratkaisuja siihen, mikä on oikein ja miten toimia sen mukaan.

Saamelaiseen varhaiskasvatukseen ja opetukseen kuuluvat demokraattiset arvot ja asenteet vastakohtana ennakkoluuloille ja syrjinnälle. Näkemykset ja asenteet kehittyvät yhdessä muiden ihmisten kanssa. Tämä vahvistaa lasten ja oppilaiden identiteettiä ja itsetuntoa. Vuoropuhelu ja yhteistyö antavat lapsille ja oppilaille uskallusta ilmaista omia mielipiteitään ja keskustella niistä.

Kuuluminen saamelaiseen oppimisympäristöön vahvistaa lasten ja oppilaiden sidettä saamelaiseen kulttuuriin ja koko yhteisöön. Oppimisympäristö on fyysinen, virtuaalinen tai sosiaalinen ympäristö, jossa oppiminen tapahtuu. Saamelaisessa varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa yhteisö tarkoittaa myös maailman alkuperäiskansayhteisöä, jonka osa saamelaiset luonnollisesti ovat.

3.3 Sukupolvelta toiselle

Lasten ja oppilaiden on varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa päästävä tutustumaan saamelaiseen varhaiskasvatukseen ja opetukseen sekä niitä järjestäviin tahoihin. Lasten ja oppilaiden on myös päästävä tutustumaan perinteiseen saamelaiseen kasvatukseen. Tämä rakentaa heille syvällisemmän käsityksen saamelaisyhteisön historiasta ja nykypäivästä ja paikasta yhteiskunnan jäsenenä.

Paikallinen yhteisö, varhaiskasvatus ja koulu ohjaavat lasten siirtymistä nuoruuteen ja oppilaiden siirtymistä aikuisikään. Tässä prosessissa suurena apuna toimii vahva sosiaalinen verkosto, johon kuuluvat usein perhe, kummit, sukulaiset ja muut läheiset ihmiset. Sukulaisuus on saamelaisten keskeinen arvo, jota varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee korostaa. Oman suvun tunteminen, sukunimitysten käyttäminen ja läheisten ihmisten joikujen tunteminen vahvistavat lasten ja oppilaiden kuuluvuuden ja turvallisuuden tunnetta.

Suvulla on keskeinen rooli perinteisen osaamisen siirtämisessä seuraaville sukupolville. Lapset ja nuoret, jotka asuvat saamelaisten perinteisillä asuma-alueilla, pääsevät edelleen mukaan perinteisiin töihin ja oppimaan esimerkiksi ruoanlaittoa, käsitöitä, joikua sekä ruoan, materiaalien ja polttopuiden hankintaa luonnosta. Varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa tulee varmistaa, että kaikki saamelaislapset ja -oppilaat pääsevät asuinpaikasta riippumatta ja omien kiinnostusten mukaan oppimaan perinteisiä taitoja ja arvoja sekä näihin liittyviä ajattelutapoja. Perinteentaitajat luonnollisesti osallistuvat perinteisten taitojen opetukseen. He jakavat osaamistaan aikuisille, lapsille ja oppilaille. Tällä tavoin lapset ja oppilaat oppivat myös kunnioittamaan vanhempia ihmisiä, perinteentaitajia ja heidän osaamistaan.

3.4 Hyvien oppimismahdollisuuksien luominen

Opetuksen ja toiminnan tulee perustua lasten ja oppilaiden näkemyksiin monenkirjavasta yhteisöstä nykyajan ja tulevaisuuden tarpeita silmällä pitäen. Oppimisen kautta he saavat välineitä, osaamista ja tottumusta ymmärtää Saamenmaa laaja-alaisesti. Oppiminen edellyttää hyviä oppimismahdollisuuksia ja kokemuksia. Jo entisaikain saamelaiset ovat ajatelleet, että lapsi voi oppia mitä vain. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee myös noudattaa ”Kyllä se vielä oppii, kun kasvaa”-sanalaskun^{iv} periaatetta.

Jotta lapset ja oppilaat voivat toimia oikein ja he oppivat navigoimaan tässä yhteiskunnassa, tulee varhaiskasvatuksen ja opetuksen painottaa pärjäämistä. Tämä on ollut ja on yhä ajankohtaista lapsille ja oppilaille. Tavoitteena on, että lapset ja nuoret kasvavat itsenäisiksi, että he nauttivat lapsuudestaan ja nuoruudestaan, että he hallitsevat yllättäviäkin tilanteita ja ratkaisevat pulmia yksin ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Mot mun anáŋge gudni

dološ sámie eallima

*Dat lei duodalaš luonddu
ráhkisteapmi*

Mas miige ii mannan hohkkái

Mas olmmoš lei oassin luonddus

Aillohaš: Ruoktu váimmus

3.5 Väärtisuhde maan kanssa

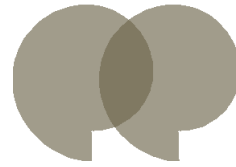
Lasten ja oppilaiden tulee oppia vuodenaajoista ja ekologiasta. Näin he voivat edistää saamelaisen perinteisen osaamisen ja muut taidot huomioivaa luonnonsuojelua.

Saamelaisten ja alkuperäiskansojen luonnonkäyttöön liittyvä perinteinen osaaminen ja käytännöt ovat saaneet maailmalla huomiota, ja niitä pidetään myös arvossa. Saamelaisen ajattelutavan mukaan ihminen on erottamaton osa luontoa ja yhdenvertainen kaikkien luontokappaleiden kanssa. Ihminen ei ole luonnon hallitsija. Varhaiskasvatuksen ja koulun tulee ohjata lapsia ymmärtämään, mitä *elää ihmisiksi* tarkoittaa ihmisen ja luonnon välisen yhteiselon kannalta, ja miten ihmiset voisivat yhdessä hallinnoida ympäristöä sekä paikallisesti että maailmanlaajuisesti.

Lasten ja oppilaiden tulee päästä nauttimaan ympäristöstään ja kokeilla, miten he voivat käyttää ympäristöä ilon, liikkumisen, terveyden ja oppimisen lähteenä. Heidän tulee oppia, miten saamelaiset ovat edistäneet rauhaa ja tasapainoa vuoropuhelussa ihmisten, maiden, vesien, henkien ja kaiken luontoon kuuluvien kanssa. Saamelaiset ovat kunnioittaneet väärtisuhdettaan^v maan kanssa erilaisilla teoilla. He ovat esimerkiksi kysyneet lupaa pyyntiin ja kiittäneet luontoa sen antimista. Ihmisen ja luonnon yhteiselolle on ollut ominaista tasapaino, kunnioittaminen ja vuorovaikutus. Myös varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee osallistua saamelaisen perinteisen ekologian vahvistamiseen.

Lasten ja oppilaiden tulee varhaiskasvatuksessa ja koulussa oppia, millä tavoin kestävyys ja kohtuullisuus ovat tärkeitä arvoja luonnonhyödyntämisen näkökulmasta ja elämässä yleensä. Myös asioiden suominen ja jakaminen niiden kanssa, joilla ei ole yhtä hyviä mahdollisuuksia käyttää luonnonantimia, on perinteisesti ollut arvostettua saamelaisyhteisössä. Tätä arvoa tulee vaalia myös varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Jotta arvot, kuten sovinollisuus, kohtuullisuus, jakaminen ja toisille suominen siirtyvät uusille sukupolville, täytyy lasten ja oppilaiden päästä rakentamaan ja kokemaan väärtisuhdetta maan kanssa yhdessä vanhempien ja perinteentaitajien kanssa.

4 Varhaiskasvatuksen ja opetuksen toimintaperiaatteet

Saamelaislapsilla ja -nuorilla on varhaiskasvatuksessa ja koulussa oikeus tulla kohdatuksi heidän kielensä ja kulttuuritaustansa huomioiden. Tätä kautta heillä on oikeus kokea turvallisuutta omassa arjessaan. Heillä on myös oikeus sekä oppia saamen kieltä että kehittyä saamen kielessä. Saamen kielen opetus, joka annetaan vahvojen kielenoppimismallien mukaisesti, varmistaa tavoitteellisen ja tuloksellisen opetuksen. Se luo hyviä oppimistuloksia ja myös mahdollisuuksia kehittyä saamen kielessä. Vahvat kielenoppimismallit tarkoittavat, että saamen kielen opetus on tavoitteellista ja laaja-alaista. Koulussa tämä tarkoittaa sitä, että saamen kieltä ei opeteta vain saamen kielen oppitunneilla, vaan myös muilla kielenkäyttöaloilla, kuten käytännön työskentelyssä, kielikylvyn avulla ja muiden oppiaineiden opetuksessa, jossa opetuskielenä on saamen kieli.

Ullu lea juohke láhkái ávkkálaš.

Ii oktage riegát áibmi giedas.

Heajos soajáiguin ii girdde loddii allagassii.

Geas guhkes soaját leat, dat girdá allagassi.

Boarrásat beana gasit bátti gáská.

Ii coggon jierbmi biso oaivvis

4.1 Yhteisöareenan malli Saamenmaalla

Varhaiskasvatuksen ja koulun tulee luoda *searvelatnja* eli yhteisöareena^{vi}, jossa lapset ja oppilaat voivat tehdä yhteistyötä ja oppia yhdessä. Heidän tulee saada aitoja kokemuksia yhteiskunnasta, alkuperäiskansoista ja kestävästä kehityksestä, jossa Saamenmaa ymmärretään laaja-alaisesti. Yhteisöareena on perinteinen yhteisöllisen oppimisen muoto, jossa lapset ja nuoret oppivat vuorovaikutuksen ja kokemusten kautta. Saamenmaa muuttuu ja kehittyy, ja ihmiset muuttavat pois enemmän kuin koskaan aiemmin, myös valtiorajojen yli. Koulun on pysyttävä tässä muutoksessa mukana. Lapsilla ja oppilailla on oikeus saada varhaiskasvatusta ja opetusta omalla kielellään ja heidän kulttuuritaustansa huomioiden riippumatta siitä, missä he asuvat. Saamelaislasten ja -oppilaiden tulee päästä viettämään aikaa yhdessä toisten päiväkotien ja koulujen lasten ja oppilaiden kanssa. Lasten ja nuorten tulee saada mahdollisuus luoda yhteyksiä toisiin saamelaisiin ympäri Saamenmaata ja muiden alkuperäiskansojen kanssa. Tämä rakentaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteenkuuluvuuden tunne taas mahdollistaa lapsille ja nuorille vahvojen siteiden rakentamisen yli valtiorajojen. Valtioiden rajat ja säädökset eivät saa haitata yhteistyötä.

Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee vahvistaa kodin ja koulun välistä yhteistyötä, sukupolvien välistä yhteistyötä sekä kouluyhteisön ja saamelaisen yhteisöareenan välistä yhteistyötä. Koulun tulee tarjota lapsille ja oppilaille osaamista saamen kielestä, yhteiskunnasta, historiasta, elinkeinoista, kulttuurista, sukulaisuudesta ja luonnosta yhteistyössä kodin kanssa. Vanhempien, perinteentaitajien ja muiden osaajien hyödyntäminen resurssihenkilöinä varhaiskasvatuksessa ja koulussa auttaa lasta ja oppilasta rakentamaan käsitystä itsestään yhteiskunnan jäsenenä, miten yhteiskunta toimii, miten yhteiskunta on muuttunut sekä arvostamaan monenlaista osaamista ja erilaisia ammatteja.

Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee huomioida lasten ja oppilaiden moninaiset perhetaustat sekä vahvistaa lasten ja oppilaiden välistä yhteenkuuluvuuden tunnetta.

4.2 Kestävä opetus

Varhaiskasvatuksen ja koulun tulee tarjota lapsille ja oppilaille mahdollisuuksia vertailla kriittisesti eri arvoja, pohtia miten elää sovinnollisesti muiden ja luonnon kanssa ja miten tehdä vastuullisia valintoja kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti. Kestävä kehityksen perustana on tunnistaa miten sosiaaliset, taloudelliset ja ympäristölliset olosuhteet liittyvät toisiinsa ja vaikuttavat myös maailman alkuperäiskansojen taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen, kulttuuriin, opetukseen, terveyteen ja ihmisoikeuksiin.

Varhaiskasvatuksen ja koulun tulee järjestää lapsille ja nuorille mahdollisuuksia kokea ja hahmottaa, mitä suunnistaminen tarkoittaa heille, kun he kulkevat metsässä tai kun he tekevät yhteistyötä tai viettävät aikaa yhdessä. Arvojen tutkiskelussa on hyödyllistä hyödyntää saamelaista suullista perinnettä, kaunokirjallisuutta, käsityö- ja taidealoja sekä muita esteettisiä aloja. Ne avaavat ajattelua sekä herättävät ajatuksia, tunteita ja kysymyksiä.

4.3 Kokemusten kautta oppiminen

Varhaiskasvatuksen ja koulun tulee järjestää toimintansa ja sisältönsä pärjäämisen periaatteella siten, että lapset ja oppilaat oppivat yhteisöllisesti monenlaista osaamista ja erilaisia taitoja. Heille tulee tarjota mahdollisuuksia kokeilla ja kokea perinteisiä töitä. Kasvatuksen ja opetuksen tulee huomioida heidän tarpeensa, ja sen tulee tarjota heille ajankohtaisen ja rikkaan kokemusmaailman. Toiminnan tulee antaa lapsille ja oppilaille valmiudet osallistua innolla erilaisiin töihin, jotta heillä on työkaluja pärjätä muuttuvassa yhteiskunnassa.

Kokemusten kautta oppiminen lisää lasten ja oppilaiden motivaatiota. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee siksi järjestää mahdollisuus oppia kokeilemisen ja erehtymisen kautta. Vaikka lasten ja oppilaiden tulee saada työskennellä itsenäisesti, on silti tärkeää, että tämä tapahtuu ohjaajan valvonnassa ja ohjauksessa.

4.4 Kielitietoisuuden vahvistaminen

Oppimistilanteessa on tärkeä huomioida yksilöllisesti jokaisen lapsen ja oppilaan kielitausta ja ohjata häntä niin, että hän kokee kielellä leikkimisen ja kielensä kehittämisen iloa. Oppimistilanteet tulee järjestää siten, että lapset ja oppilaat saavat mahdollisuuden kokea onnistumisen ja edistymisen tunteita.

Uusien käsitteiden oppiminen on avain kaikkeen oppimiseen. Käsitteet sisältävät usein arvoja ja kielenkäyttäjien tapoja nähdä maailmaa. Lasten ja nuorten tulee saada ohjausta huomaamaan tällaisia asioita kieliä vertailtaessa. Näin he harjaantuvat näkemään eroja, arvoja ja ajan saatossa myös valtarakenteita ja käsitteiden välisiä suhteita.

4.5 Suullisen perinteen säilyttäminen ja elvyttäminen

Varhaiskasvatuksella ja koululla on vastuu suullisen perinteen säilyttämisessä ja elvyttämisessä. Suulliseen perinteeseen kuuluvat muun muassa lorut, arvoitukset, sananlaskut, ennusmerkit, pakinat, paikannimet, kertomukset ja tarinat.

Lapsilla ja oppilailta tulisi olla mahdollisuus osallistua paikallisten kertomusten ja tarinoiden keräämiseen. Tämä ehkäisee niiden katoamista. Lisäksi jakamalla kertomuksia ja tarinoita yhdessä toisen alueen lasten ja oppilaiden kanssa he voivat huomata, miten samat tarinat voivat kulkea toisaalla muunnoksina sekä miten näihin muunnoksiin ovat vaikuttaneet alueiden elinolosuhteet, luonto ja murre/kieli. Tällä on kieltä ja identiteettiä vahvistava vaikutus. Varhaiskasvatuksen ja koulun tulee säilyttää ja elvyttää tarinankerronnan perinnettä viihdyttämisen ja opettamisen keinona. On myös tärkeää houkutella ja innostaa lapsia ja nuoria keksimään uusia tarinoita ja kertomuksia. Heitä tulisi innostaa esittämään niitä niin perinteisin menetelmin kuin uusien digitaalisten työkalujen keinoin.

5 Rajaton yhteistyö saamelaisessa varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa

Saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin tulee olla varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa kaiken toiminnan perusta. Saamen kielen taitoa ja kulttuurista osaamista odotetaan kaikilta työntekijöiltä, jotta voidaan varmistaa kasvatuksen ja opetuksen korkea laatu. Työnantajalla tulee olla vastuu saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen vahvistamisesta ja kehittämisestä. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen kehittämistarpeet koskevat saamelaista pedagogiikkaa ja rajat ylittävän yhteistyön järjestämistä.

Lapsi ja oppilas ovat varhaiskasvatuksen ja opetuksen lähtökohta. Lapset ja oppilaat ovat ainutlaatuisia, ja heidän ympäristönsä ovat erilaisia. Toiset elävät ympäristössä, jossa saamen kieli ja kulttuuri ovat säilyneet elävänä, kun taas toiset elävät ympäristössä, joka on rakennettu vahvasti valtaväestön ehdoilla. Tällöin saamelaisen identiteetin rakentaminen tarvitsee tukea. Saamelaislasten ja oppilaiden tulee saada mahdollisuus vahvistaa kieltään, identiteettiään ja kulttuuriaan kasvatuksessa ja opetuksessa, valtiorajoista riippumatta. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee ottaa vastuuta lasten ja oppilaiden kielitaidon vahvistamisesta, koska saamen kieli on yhteisen ja rajattoman saamelaisopetuksen perusta.

Rajattomaan varhaiskasvatukseen ja opetukseen on olemassa yhteisiä päämääriä ja tavoitteita, joiden avulla opettajat voisivat järjestää saamelaisia sisältöjä ja opetusta. Valtiorajojen ei pitäisi haitata saamelaisopetuksen ja opettajien välistä yhteistyötä, osaamisen jakamista tai toisessa valtiossa tuotettujen oppimateriaalien hyödyntämistä. Saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee hyödyntää saamelaisia oppimateriaaleja yli valtiorajojen, ja rajattoman yhteistyön tulee antaa mahdollisuus tutustua valtioiden suunnitelmiin sekä toiminnan suunnitteluun ja järjestämiseen. Päättäjien vastuuna on valvoa ja varmistaa, että yhteistyö oppimateriaalien kehittämisessä tulee mahdolliseksi.

Yhteiskunta muuttuu, ja saamelaisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen tulee pysyä kehityksessä mukana. Saamen kielen monen murteen rikastavat ja monipuolistavat keskustelua. Varhaiskasvatusta ja opetusta koskevien suunnitelmien yhteisenä tavoitteena on saamen kieli ja kielenelvytys sekä saamelaisten arvojen, saamelaisen kulttuurin ja perinteisen osaamisen opettaminen. Suunnitelmissa on myös oppiainerajat ylittäviä aiheita. Ne tarjoavat hyviä yhteistyön mahdollisuuksia.

Ii ovttain áirruin suga njuolga

*Sivdnideaddján giittus
Go riipu ain čájeha miesi čorvvuid
logu ja go sarvvis ain rahká
šattuid golnnadettiin*

*Giitu
Sivdnideaddján
Go šattolašvuodain ain vuoitá*

*Inga Ravna Eira: Gáhttára idit,
Sivdnideaddján*

ⁱPärjäämisen periaate

Jo entisaikain saamelaisilla on ollut odotus, että ihminen hallitsee monenlaisia töitä. Olemassaolo, luonto ja elämäntapa edellyttivät, että ihmisillä oli laaja-alainen tieto- ja taitovaranto. Tätä painotettiin myös lasten kasvatuksessa. Kasvatuksen tavoitteena oli Asta Balton (2023) mukaan se, että voidakseen kasvaa itsenäiseksi ihmiseksi täytyy jokaisen oppia kaikki oleelliset tiedot ja taidot. Lapsille ja nuorille oli annettava valmiudet pärjätä, hallita yllättäviä tilanteita ja ratkoa haasteita itsenäisesti ja myös yhteistyössä muiden kanssa. Itsenäiseltä ihmiseltä odotettiin myös vastuun- ja velvollisuudentuntoa. Itsenäiseksi ihmiseksi kasvaminen on kokonaisvaltainen oppimisprosessi elämässä pärjäämiseksi ja itseluottamuksen kasvattamiseksi. Tämä edellyttää ihmisenä kasvamista ja oppimaan oppimista. (Balto, Asta 2023: 117–119.) Itsenäisen pärjäämisen ihanne on kasvatuksessa yhtä ajankohtainen nykyajan saamelaisille yhteisöille kuin se oli entisaikain saamelaisille, jolloin yhteisöjen toiminnan perusta oli perinteisissä elinkeinoissa.

Aimo Aikio (2010: 13) on haastatellut ihmisiä Utsjoen kunnasta löytääkseen niitä tekijöitä, jotka edistävät pärjäämistä. Hänen mukaansa juuri pärjääminen edistää saamelaisilla hyvää elämää. Pärjäämisen ja siten hyvän elämän osa-alueet ovat terveys, kekseliäisyys, kyky käyttää omia taitoja, sosiaaliset verkostot, hengellisyys ja etiikka. Gunvor Guttorm (2011: 21) puolestaan toteaa, että pärjääminen luo yksittäisille ihmisille ja yhteisöille kyvyn selviytyä omalla alueellaan ja alueen resursseilla. Pärjääminen nivoo yhteen ihmiset ja yhteisöt, maat ja luonnonympäristön, ekosysteemin, hyvän terveyden, hengellisen kasvun ja identiteetin.

ⁱⁱ Perinteinen osaaminen

Laila Susanne Vars kuvaa perinteistä osaamista näin: perinteinen osaaminen koostuu esivanhempiemme kokemuksista. Osaaminen liittyy kaikkiin arkipäivän tehtäviin. Osaaminen ja tiedot ovat tietysti muuttuneet ajan saatossa, mutta saamelaiset ovat mukauttaneet niitä kulloiseenkin elämäntapaansa. Perinteinen tieto kantaa saamelaista kulttuuria. Maiden ja metsien rikkauksia ovat historiallisesti omistaneet ja hallinneet saamelaiset *siidat* eli poronhoito- ja kyläyhteisöt yhdessä. Samalla tavalla saamelaiset ovat myös hallinneet perinteistä osaamista. (Vars, Laila Susanne 2007: 127.)

Perinteinen osaaminen käsittää perinteiset työt, työtavat ja tekniikat, ravinnon, materiaalien ja polttopuiden hankkimisen, ruoan säilytyksen, valmistamisen ja varastoinnin, käsityöt, tarinankerronnan jne. Rauna Kuokkanen (2009) käyttää alkuperäiskansatiedon käsitettä kuvaamaan tietoa, jonka lähtökohta on perinteisessä elämäntavassa. Alkuperäiskansatieto tarkoittaa siten samaa kuin perinteinen osaaminen, joka liittyy tiettyyn ympäristöön. Se myös sisältää kaikkea tietoa, jota tietyllä kansalla on. Tällaista tietoa ovat esimerkiksi tieteellinen, tekninen, ekologinen, henkinen ja kulttuurinen tieto. (Kuokkanen, Rauna 2009: 49.)

Perinteinen osaaminen on kokonaisvaltaista tietoa, jota ei voida jakaa tiukasti eri aloittain. Lisäksi perinteinen osaaminen kytkeytyy alkuperäiskansan elämäntapaan, jossa ei erotella materiaalisia ja henkisiä tietoja. Perinteiseen tietoon sisältyvät ymmärrys ihmisen asemasta universumissa, arvoista ja normeista. Kokemukseen perustuva perinteinen tieto ei ole vanhentunutta tai merkityksetöntä, vaan perinteistä tietoa on tärkeää käyttää yhä uudestaan ja siirtää seuraaville sukupolville. Silloin uudet sukupolvet voivat soveltaa tietoa taas uusiin elämäntapoihinsa. (Balto, Asta 2023: 22–27.)

Anton Hoëm (1996) kirjoittaa, että perinteisen tiedon tutkimisesta peräisin oleva tieto on myös perinteistä osaamista. Olennainen avain perinteiseen tietoon on kieli. Tätä kuvaa seuraava esimerkki. Inger Marie Gaup Eira (2012) on tutkinut saamenkielistä lumiterminologiaa yhdessä poronhoitajien ja fyysikoiden kanssa. Perinteisen tiedon tutkiminen osoittaa, että poronhoitajien käsitteet vastaavat heidän käytännön kokemuksiinsa hyvin, ja että heidän käyttämänsä käsitteet vastaavat myös fyysikoiden käyttämiä käsitteitä. Perinteinen lumiterminologia ja länsimaalainen luonnontieteellinen tapa jaotella ja tutkia lumen ominaisuuksia edustavat kahta erilaista tietoteoriaa. Tieto, jota poronhoitajat käyttävät porojensa paimennusstrategioissa ja kielenkäytön pohjana, kuvaa ihmisen, ilmaston, alueen ja poron välistä suhdetta. Anton Hoëm toteaaakin, että saamelaisen koulun ja opetuksen kehittämistyössä tarvitaan perinteisen saamelaisen tiedon molempia osa-alueita: sekä päivittäisessä elämässä syntyvää osaamista että tutkimusperusteista perinteistä osaamista. (Balto, Asta, 2023: 29–30.)

iii *Elää ihmisiksi*

Hyvä ihminen ja kestävä pärjääminen ovat lähellä toisiaan. Kestävä pärjääminen edellyttää, että uudet sukupolvet kasvatetaan ottamaan vastuuta yhteisön tulevaisuudesta. Mutta mitä on kestävä pärjääminen?

Kestävä kehitys on oleellinen käsite norjalaisessa koulussa, koska se on yksi kolmesta oppiainerajat ylittävästä ilmiöstä, jota aineenopetuksessa tulee oppiainekohtaisten tavoitteiden edellyttäessä käsitellä. Käsitettä kestävä ei ymmärretä norjan kielellä (*bærekraftig*) samalla tavalla kuin pohjoissaameksi (*bistevas*). Saameksi ja alkuperäiskansa-ajattelun mukaisesti kestävä kehitys on kehitystä, joka on jatkuvaa, huomioi yhteisön ja luonnonympäristön, turvaa ihmisten elämäntavan ja ehkäisee köyhyyttä. Ajattelu heijastelee saamelaista ekofilosofiaa, jonka mukaan ihminen on osa luontoa ja kaikki olennot ovat riippuvaisia toinen toisistaan. Norjan kielellä kestävä kehitys käsitetään kehitykseksi, jonka päämääränä on turvata nykyisten ja tulevien sukupolvien elämisen mahdollisuudet.

Hyvään ihmiseen liittyy Nils Oskalin (1995) tutkimus poro-onnesta. Oskal on huomannut, että onni ei tule itsestään, vaan se täytyy ansaita. Onnen taustalla on ihmisen tapa elää. Hyvä ihminen on henkilö, joka elää kunniallisesti, rehellisesti ja tasapainoillen. Hyvä ihminen elää sovinnollisesti muiden ihmisten, eläinten, luonnonympäristön ja henkien kanssa. Elää ihmisiksi (*olmmožin leat*) tarkoittaa sitä, että luonnosta on lupa hankkia tarvitsemansa, kunhan vain kantaa vastuunsa olla häiritsemättä ekosysteemin tasapainoa. Hyvä ihminen edistää kestävää pärjäämistä oman ekologisen osaamisensa perusteella. Tällöin hänen osaamisensa muodostuu käytännön opeista ja uskomuksista, joiden taustalla on sukupolvelta toiselle siirtynyt ja sovellettua kulttuurista osaamista. (Balto, Asta ja Kuhmunen, Gudrun, 2014: 57–58 ja Balto, Asta, 2023: 128–130.)

iv *Kyllä se vielä oppii, kun kasvaa*

Asta Balton (2023) mukaan Kyllä se vielä oppii, kun kasvaa (*Gal dat oahppá go stuorrola*) -filosofia kiteyttää käsityksen lapsen kyvystä oppia mitä vain. On osoitettu, että myönteisten odotusten kohdistaminen oppijaan vaikuttaa myönteisesti hänen oppimiseensa. Myös tutkimustulokset osoittavat saman. Kyllä se vielä oppii, kun kasvaa -filosofian mukaisesti aikuiset antavat lapselle mahdollisuuden oppia kykyjensä mukaan ja omassa tahdissa. Oppimisprosessiin kuuluvat kokeileminen ja epäonnistuminen. Olennaista on lapsen luottamuksen vahvistuminen omiin kykyihin. Tärkeää on myös tarjota lapselle tarpeeksi haasteita, jotta hän pääsee halutessaan todella yrittämään

ja tarpeeksi kokeiltuaan, myös onnistumaan. Näin hän voi todeta, että lannistumisen sijaan kannattaa aina yrittää.

Oppiminen edellyttää hyviä ja myönteisiä tilanteita. Kun lapsi kokee onnistuneensa, lisääntyvät hänen intonsa ja itseluottamuksensa.

Kyllä se vielä oppii, kun kasvaa kuvastaa myös sitä, että lasten ja nuorten on saatava mahdollisuus syventää jo oppimiaan asioita sen sijaan, että he keskittyisivät pelkästään siihen mitä he eivät vielä osaa. Jonkin alan vahva osaaminen voi lisätä motivaatiota ja rohkeutta harjoitella niitäkin asioita ja tehtäviä, jotka ovat ennen tuntuneet haastavilta. *Kyllä se vielä oppii, kun kasvaa* -filosofia edustaa humanistista ihmiskäsitystä. Sen avulla lapsi voi rakentaa käsitystään omasta ihmisarvostaan, itsenäisyydestään ja pärjäämisestään. (Balto, Asta 2023: 128–129.)

^v *Väärtisuhde*

Asta Balto (2023: 29) kuvaa väärti- eli toverisuhdetta vastavuoroiseksi ystävyydeksi. Väärtisuhde on suku- ja kaimajärjestelmän tapaan sosiaalinen instituutio, jonka tehtävä on varmistaa ihmisten selviytyminen ja asettaa tiettyjä edellytyksiä ihmisten yhteiselolle. Järjestelmään sisältyy ihmisten tarve paikallisten resurssien käyttöön sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Poronhoitajien ja merimiesten väliset väärtisuhteet olivat ennen tavallisia, ja suhteet perustuivat tavarankäytön ja palveluiden vaihtokauppaan. Poronhoitajilla saattoi olla *väärtejä* myös sisämaassa. Väärtisuhteet ehkäisivät erimielisyyksiä ja riitoja. Väärtisuhteessa olevat osapuolet käyttivät toisistaan usein nimitystä väärti. *Väärti* oli myös tavallista liittää ihmisen nimen perään.

Kun rahatalous hiljalleen yleistyi, muuttui tavarankäytön ja palveluiden vaihtokauppa. Maksuvälineeksi tuli raha. Vaikka väärtisuhteet ovat menettäneet merkitystään rahatalouden myötä, on osa perheistä säilyttänyt väärtisuhteensa. Lisäksi väärtisuhteet ovat saaneet yhteiskunnan muutosten myötä uusia muotoja. Ihmisen ja luonnon välisellä väärtisuhteella viitataan ihmisen ja luonnon suhteeseen, jonka keskiössä on antamisen ja ottamisen vastavuoroisuus. Ihminen voi hankkia luonnosta ruokaa ja materiaaleja. Hänen on kuitenkin huolehdittava, että ekologinen tasapaino säilyy. Hänen on myös kunnioitettava luontoa pyytäessään lupaa, kiittäessään ja siunatessaan.

^{vi} *Yhteisöareena*

Yhteisöareena on Mikkel Nils Saran (2010) mukaan perinteinen saamelaisyhteisön oppimisen tila. Yhteisöareenassa siirtyivät ihmisten selviytymisen ja onnistumisen kannalta tarpeelliset tiedot, taidot. Yhteisöareena oli vastavuoroinen oppimisprosessi, johon osallistuivat kaikki aikuiset, vanhukset, nuoret ja lapset. Oppimista kehystivät työ ja pärjääminen. Oppiminen tapahtui yhdessäolon ja perinteisen saamelaisen elämäntavan kautta, jossa kaikki olivat vastavuoroisesti mukana.

Asta Balto (2023: 13–14) kirjoittaa, että yhdessäolo on alkuperäiskansametodologiassa olennaista. Sen mukaan osaaminen ja pätevyys syntyvät yhdessäolon kautta. Tämä tarkoittaa ihmistenvälistä yhdessäoloa, ihmisen ja ympäristön yhdessäoloa, luontoa ja sen orgaanisten ja ei-orgaanisten eliöiden välistä yhdessäoloa kuten universumin, henkisyyden ja kertomusten välistä yhdessäoloa. Lyhyesti yhteisöareena on tila, jossa alkuperäiskansatieto eli perinteinen osaaminen aktivoituu ja siirtyy. Yhteisöareenan käsitettä sovelletaan saamelaisessa pedagogiikassa Saamelaisessa korkeakoulussa (Sámi allaskuvla). Käsitteellä viitataan oppimisen tilaan, jossa osallistujat vahvistavat osaamistaan

vuorovaikutuksessa toistensa kanssa kokemusten ja kokonaisvaltaisen saamelaisen näkökulman pohjalta.

Lähteet:

Aikio, Aimo, 2010: *Olmmošhan gal birge*. Čálliidlagádus. Kaarasjoki.

Balto, Asta Mitkijá, 2023: *Samisk oppdragelse – Tradisjon. Fornylse. Vitalisering*. Čálliidlagádus. Kaarasjoki.

Balto, Asta Mitkijá ja Kuhmunen, Gudrun, 2014: *Máhttáhit iežamet ja earáid! -sámi iešmearrideapmái, našuvdnahuksemii ja jodiheapmái. Máhttáhit -Omskola dem och oss! – samisk självbestämmande och samiskt ledarskap. Máhttáhit – Re-educate them and us! – Sámi self-determination, nation-building and leadership*. Čálliidlagádus. Kaarasjoki.

Eira, Inger Marie Gaup, 2012: *Muohttaga jávohis giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrivdanáiggis. The Silent Language of Snow. Sami traditional knowledge of snow in times of climate change*. Universitetet i Tromsø, Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, Institutt for språkvitenskap.

Guttorm, Gunvor, 2011: Árbediehtu (Sami traditional knowledge) – as a concept and in practice s. 56–76. Teoksessa Porsanger, Jelena ja Guttorm, Gunvor (ed): *Working with traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics*. Diedut 2/11.

Hoëm, Anton, 1996: Árbevierumáhttu ja sámi oahpahusvuogádat. Sámi oahpahusráđi 20-jagi riikkaidgaskasaš ávvokonferánssa raporta (28.-30.08.96)

Kuokkanen, Rauna, 2009: *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Čálliidlagádus. Kaarasjoki.

Oskal, Nils, 1995: *Det rette, det gode og reinlykken*. Avhandling til dr.art.-graden i filosofi. Institutt for samfunnsvitenskap. Filosofiseksjonen. Universitetet i Tromsø.

Sara, Mikkel Nils, 2003: Árbevirolaš sámi diedut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. Hirvonen, Vuokko (toim.): *Sámi skuvlplánain ja praktihkas*. Čálliidlagádus. Kaarasjoki.

Solbakk, John Trygve (toim.): *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta*. Čálliidlagádus. Kaarasjoki.

Vars, Laila Susanne 2007: Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámi árbevirolaš máhtu?